

O STJEPANU GLAVAČU I NJEGOVOJ KARTI HRVATSKE IZ 1673. GODINE

Petrica Novosel

Ovim prilogom želimo skromno obilježiti 300. obljetnicu izdanja prve karte Hrvatske koju je izradio domaći čovjek, isusovac Stjepan Glavač iz Varaždina.

Potpuni naslov karte ispisan unutar kartuša iskićenog simboličnim figurama u stilu onog vremena glasi: »NOVA hactenus editarum mendis expurgatis ac multis quae omissa erant additis accurate concinnata Partium Regni SCLAVONIAE et CROATIAE a Christianitate etiamnum possessarum Confiniumque Descriptio per R. P. STEPHANUM GLAVACH e SOC. JESU Varasdinensem AA. LL. et Philosophiae Doctorem et quondam in Alma Urste Graecensi Matheseos Professorem 1673.«

Već je u naslovu sadržan osnovni moto ovog velikog i odgovornog zadatka kojeg se je Glavač prihvatio. On je naime želio da »pročisti« pogreške u ranijim kartama i da doda nove stvari. Razlog je bio sasvim osnovan. Do onda postojeće kartografske predodžbe Hrvatske dane su samo pregledno u sastavu susjednih zemalja. Izrađivali su ih isključivo strani autori. Te su karte obilovale greškama koje su smetale Glavača. Jednu takvu kartu izdao je neki Nijemac 1666. god. i posvetio ju je banu Petru Zrinskom.¹ Stoga je Glavač, možemo reći, poput Gerarda Kremera Merkatora (1512—1594.) s čijim radovima počinje »zlatno doba kartografije« za čitavo stoljeće kasnije također uskliknuo: »Dosta je, sve su karte netočne!« i pristupio izradi pouzdanijeg i detaljnijeg prikaza svoje domovine.

Zahvaljujući svojoj kritičnosti, velikom rodoljublju, ustrajnosti, a napose kartografskom umijeću, Glavač je stvorio djelo koje »posvjedočuje znatan napredak naše geografije tijekom 17. stoljeća.«²

U usporedbi s današnjim i Glavačeva karta je manjkava, jer je zasjenjena kasnijim kartografskim rezultatima. Međutim, nije zasjenjena njezina vrijednost kao osebujnog kulturno-historijskog dokumenta, kao dragocjene baštine kojom se i danas ponosimo.

Vrijeme je za puna tri stoljeća postojanja ove karte neminovno ostavilo svoj biljeg. Ne samo u trošnom izgledu i oštećenom sadržaju, već u njenoj prisutnosti uopće. Samo je malo trebalo, pa da se izbriše svaki trag ovom rijetkom izdanju. Od čitave naklade, koja istina, s obzirom na ondašnji način reprodukcije nije mogla biti velika, danas je očuvan jedan jedini primjerak za kojeg se pouzdano znade. On je priložen kao i ostali rijetki kartografski originali Coronellia, Merkatora i drugih, VII svesku znamenite i na svoj način jedinstvene Valvasorove zbirke.³ Kom-

¹ Kukuljević I.: Književnici u Hrvatah s ove strane Velebita, živivši u prvoj polovini XVII vieka», Arhiv za povjesnicu jugoslavensku, knjiga X — 1869, str. 4.

² Hranilović u Hirčevu »Prirodnom zemljopisu Hrvatske«, Zagreb 1905, str. 98.

³ Ova zbirka u koju je barun Valvasor uložio svoj imetak sadrži 18 svezaka od kojih je izgubljen IV svezak.

pletna zbirka, pa tako i Glavačeva karta, vlasništvo je zagrebačke Nadbiskupije, a od 1948. god. nalazi se na čuvanju i obradi u Grafičkom kabinetu JAZU.⁴ Obilježena je signaturom VZ VII/12. Svi su izgledi, nažalost, da se zaista radi o unikat. Ima uvjerljivih elemenata koji to potvrđuju. Naime, pred drugi svjetski rat tragalo se je za ovom kartom. Ne samo u zemlji. Preko berlinskog ureda »Auskunftsbüro der deutschen Bibliotheken« tražena je i po knjižnicama njemačkih gradova.⁵ Nakon dugotrajne potrage konačno je pronađen jedan crtež kojeg je prema Glavačevoj karti izradio Antun Belavić 1739. god. Na crtežu, koji se tehnički znatno razlikuje od uzora po kojem je rađen, istaknute su granice generalata varaždinskog i karlovačkog, te banske Krajine i civilne Hrvatske. Međutim, za nas su interesantniji neki podaci iz natpisa koji se odnose na Glavačevu kartu. Iz teksta natpisa po prvi puta saznajemo, da je Glavačeva karta »nanovo nađena« (reiventa). Bila je dakle, veoma rijetka i dosta oštećena. Dalje saznajemo da ju je ponovno dao crtati dvorsko-ugarski savjetnik grof Aleksandar Patačić od Zajezde za potrebe vremena. Vanino⁶ primjećuje da bi te potrebe mogle biti u vezi s privremenim uređenjem Vojne Krajine provedenim 1734. god.

U želji da ovaj jedinstveni i jedini kartografski dokumenat iz 17. stoljeća bude pristupačan svima zainteresiranim, Vanino se je pobrinuo za izdanje njegove vjerne reprodukcije koja je izašla povodom 300. godišnjice varaždinske gimnazije koju je vjerojatno pohađao i sam Stjepan Glavač.⁷ Zahvaljujući ovoj okolnosti, mnoge naše kartografske zbirke posjeduju kopiju Glavačeve karte. U zbirci Geografskog zavoda PMF u Zagrebu ona se vodi pod signaturom 3251 H(IX)15. Karta je vrlo uspješno reproducirana fotolitografskim putem, te je čak jasnija i čitljivija od požutjelog originala koji je kaširan na platnu. Formatom od 81,5:83 cm koji je dobiven ne baš preciznim spajanjem iz nekoliko segmenata koji su odgovarali veličini ploče, Glavačeva se karta ističe veličinom od ostalih u VII svesku Valvasorove zbirke.

Dok su u naslovu samo navedeni, u opširnoj dedikaciji zagrebačkom biskupu Martinu Borkoviću, banskom namjesniku Nikoli grofu Erdedi, te staležima i redovima kraljevine Hrvatske i Slavonije su i obrazloženi motivi koji su ponukali Glavača na ovaj zaista mukotrpan posao.⁸ Bolilo ga je, izjavljuje Glavač, što za sve susjedne zemlje postoje točne geografske karte, dok su dosadašnji kartografski prikazi naše domovine redom rađeni tako površno da se nimalo ne slažu sa stvarnošću. Svoju izjavu potkrepljuje konkretnom greškom jedne karte koja razlikuje »Agram« od »Zagabrie«, pa između ta »dva« naselja postoji razmak od dvije milje!

Plemenito nastojanje da izbjegne sve slične sadržajne manjkavosti dosadašnjih izdanja i tako objelodani dobar rad, sasvim sigurno stajalo

⁴ O ranijem »putu« Valvasorove zbirke vidi: Ubel S.: »Valvasorova grafička zbornica«, Bylletin Instituta za likovne umjetnosti JAZU br. 1—2, Zagreb 1953, str. 27.

⁵ Vanino M.: »O postanku zemljovida Hrvatske od Stjepana Glavača (1673).«, Hrvatski geografski glasnik, br. 8—9—10, Zagreb 1939, str. 247.

⁶ Vanino M.: op. cit. str. 247.

⁷ Reprodukcija je izdana pod nazivom: »Zemljovid Hrvatske iz god. 1673. izradio ga Stjepan Glavač D. I.« Zbornik »Vrela i prinosi«, Sarajevo, 1937.

⁸ Prepis cjelovite dedikacije na latinskom donosi Vanino M. op. cit. str. 248—251. Kraći osvrt na njen sadržaj daje uz Vanina i Kukuljević: op. cit. str. 4.

je autora mnogo napora. On je sa bilježnicom u ruci obilazio krajeve koje će prikazati. Samo kaže kako je prošao kraj od Bihaća do Podvizda i od pribrežja rijeke »Bune« (Une) i bosanskih gora, pa do Senja. Tako je on za ono doba najpouzdanijom metodom — idući po terenu, — prikupljao kartografsku i ostalu građu. Pod vrlo teškim uvjetima, izložen raznim opasnostima, probijao se je do najzabitijih krajeva, udaljenih od putova. Ali svojom redovničkom strpljivošću, Glavač je sve napore izdržao, a iz skromnosti o njima i ne govori. Ponekad je, naravno, imao i pomagače. Tako su mu pri lociranju graničnih utvrda kako s krajiške, tako i sa turske strane pomagali »harambaše« koji su dotično područje dobro poznavali. Osim tvrđavama, autor posvećuje veliku pažnju i unošenju župnih sjedišta. Zali što su mnoga od njih nestala prilikom prodiranja krivovjerstva i što im ljudi ne znaju imena. Zbog toga se Glavač služi i popisom župa zagrebačke biskupije vjerojatno iz 1501. god. kojeg je dobio od biskupa M. Borkovića. Osim terenskog rada, Glavač je sasvim sigurno imao sjajnu priliku da kao suradnik Valvasora prostudira i koristi sve doondašnje kartografske radove koji su se odnosili na naše krajeve.

Imajući u vidu neke okolnosti vezane uz profesiju autora, možemo zaključiti da je ova karta pripremana više godina. Prije svega, kao redovniku, kretanje je bilo donekle skućeno. Kao profesor mogao je svoja savjesna istraživalačka putovanja poduzimati samo za vrijeme školskih praznika. Nadalje, često je po svojoj dužnosti izbivao iz domovine. Osim toga i sam način tehnike rada kao i način putovanja nije išao u prilog brzini.

Dakle, polako i savjesno, ali sigurno, mukotrpan terenski rad Glavač je onda na vlastito, a danas i na naše veliko zadovoljstvo priveo kraju. Tada mu je tek predstajao strpljiv i precizan posao. Naime, po svemu sudeći, Glavač je zaista kompletan autor svoje karte — od zamisli do urezivanja u bakar —. Sve je izgleda sam obavljao. Pa čak i likovne elemente s kojima je karta upotpunjena. To su: narodni tipovi u gornjem desnom uglu; okvir dedikacije u gornjem lijevom uglu, okviri legende, mjerila i natpisa, te grbovi Hrvatske, Dalmacije i Slavonije koji su razbacani po karti. To razabiremo iz nekrologa u kojem se kaže da je Glavač uz ostalo svoje slobodno vrijeme upotrebljavao »za manualni rad« (partim manuali occupationi) što može uključivati urezivanje u bakar, a »napose za slikanje, u čemu se je odlikovao« (. . . qui multiplici etiam pictoria claruit. . .).⁹

Nije poznato, nažalost, gdje je ova karta dovršena, a još manje gdje je tiskana. No, budući da je Glavač bio profesor kanonskog prava u Celovcu od 1672—1675. god. može se opravdano pretpostaviti da ju je tamo dovršio.¹⁰ Mjesto izdavanja i nadalje ostaje ovijeno velom neizvjesnosti. No, ipak, možda nije karta sasvim slučajno sačuvana u Valvasorovoj zbirci. Nije isključena mogućnost da je možda i štampana u njegovome dvorcu u Wagensbergu u kojem je baron Valvasor uredio radionicu za bakrotisak. Problem bi bio riješen kada bi mogli preuzeti informaciju: »Prema njegovu vlastitom zapisu (tj. valvasorovu N. P.) radionica

⁹ Latinski tekst kratkog nekrologa s komentarom donosi Vanino M.: »Kartograf Stjepan Glavač D. I. (1627—1680.)«, Zbornik »Vrela i prinosi« sv. 6, Sarajevo 1936, str. 142, 143.

¹⁰ Vanino M.: »Stjepan Glavač auctor prve domaće geografske karte Hrvatske (1673.)«, Napredak 1937, Sarajevo 1936, str. 75.

Sl. 1. Isječak iz Clavačeve karte — dio Banije i Korduna

je osnovana 12. aprila 1672. god.¹¹ Međutim, Valvasor sam kaže da je radionicu uredio 1678. god.¹² Iako bi bilo vrijedno i poželjno osvijetliti sve tamne momente vezane uz ovu kartu, zadovoljit ćemo se s onim, što je danog trenutka najvažnije, a to je činjenica, da je karta tu. Njena nazočnost predstavlja vezu s prostorom i kontinuitet u vremenu.

Glavačeva karta »kraljevine Slavonije i Hrvatske...« obuhvaća kompaktan prostor današnje središnje Hrvatske u širem smislu — od Drave na sjeveroistoku do obale Podvelebitskog kanala na jugozapadu. To je bila granica prema Mletačkoj Dalmaciji. Sjeverozapadna granica prema Kranjskoj i Štajerskoj ide Kupom, Žumberačkim gorjem i Sutlom, te se gotovo sasvim podudara sa današnjom republičkom granicom prema Sloveniji. Jugoistočnom granicom — prema Osmanlijskom carstvu — koja slijedi rijeku Unu (»Bunu«) od Bihaća do njenog utoka u Savu obuhvaćena je i Cazinska krajina koja danas teritorijalno pripada republici Bosni. Nažalost, izvan navedenih granica ostala je Slavonija istočno od Moslavine, dio Like južno od Otočca, dakle krajevi koji će tek mirom u Srijemskim Karlovcima 1699. god. biti priključeni Hrvatskoj. Nadalje izostao je dio Gorskog Kotara, čitava Dalmacija, kvarnerski prostor i Istra tj. dijelovi ondašnje Mletačke Dalmacije. I unatoč ovalikoj teritorijalnoj okrnjenosti, gledano s aspekta današnjih političkih granica Hrvatske, zahvalni smo autoru za detaljan prikaz obuhvaćenog prostora.

Apstrahiramo li vrlo atraktivne likovne elemente, najimpresivnija je predodžba reljefa. Visine nisu označene numeričkim vrijednostima. Sjetimo se da francuski matematičar i filozof Pascal ukazuje tek 1643. god. na Torricellijevo otkriće o tlaku zraka koji se može primijeniti i u mjerenju visina, a da će proći još mnogo vremena dok tehnički napredak i odgovarajući instrumenti omoguće i stvarno mjerenje. Ovo je još uvijek doba kada su visine u očima ljudi daleko veće od realnih. Tako se je još u 17. stoljeću smatralo da je Kavkaz visok 75 km, a za Alpe u 18. stoljeću da su visoke 30 km.¹³ Iako nema orijentacionih kota, autor crtačkom vještinom i grafičkom tehnikom uspješno izdvaja različite pejzažno-morfološke cjeline: planinski dio, srednje valovito gorje i ravnice.¹⁴ Najprostranije ravnice uz Savu i Dravu su ostavljene bijele, dok su ostali uravljeni i blago valoviti dijelovi predstavljeni tankim, neznatno zaobljenim crticama koje adekvatno dinamici terena lagano prelaze u obrise brežuljaka, pa preko sve jasnijih, vrlo usojelih oblika srednje visokog gorja, prelaze u istaknute, visoke bregove Gorskog Kotara i Like. Tako naglašeni oblici reljefa, s gusto sjenčanim istočnim padinama predstavljaju za oko najimpresivniji, ali ne i najbolji dio karte. Ipak je ovakva

¹¹ Ubel S. op. cit. str. 28.

¹² »Ja ich habe hier in Wagensberg im 1678. Jahr selbst ein solches Werk aufgerichtet und etliche Jahre Kupferstecher und Drücken bei mir im Schloss unterhalten.« Valvasor: »Die Ehre dess Hertzogthums Crain«, sv. III, knjiga XI, Laibach-Nürnberg, 1689, str. 620.

¹³ Roglić J.: »Osnove kartografije (Uvod u geografsko poznavanje karata«, Zagreb 1967, str. 36.

¹⁴ Fragmentalni opis Glavačeve karte dao je Marković M. u disertaciji (neobjavljenoj): »Studij predodžbe fizičko-geografskih elemenata na kartama jugoslavenkih zemalja od najstarijih dokumenata do kraja 17. stoljeća«, Zagreb 1964, str. 183, 184.

predodžba planina daleko bolja od dosada najuobičajenijeg prikaza šematiziranim krtičnjacima. Planinski sektor Gorskog Kotara izdvojen je vrlo istaknutim hrptom (500—600 m/nv) koji se pruža od Severina na Kupi do brda Kuma sjeverno od Plaškog. Od prilično ujednačenog prikaza visokog gorja zapadne Hrvatske izdvaja se tehnikom izrade Plješevica (»Plessivitza Mons«) i brdo Klek (»famosa Petra Klek«), te potječaju na njihov prirodni oblik.

Od prirodnih elemenata treba istaći i hidrografsku mrežu, koja je obilno zastupljena. I ne samo to. Ona je poput nizina i brijegova veoma dobro raspoređena u odnosu na stvarne orohidrografske odnose. Manja odstupanja i greške koje su zbog objektivnih uzroka (sfernost zemlje) svojstvene svakoj karti, postoje i ovdje. No, u konkretnom slučaju su ipak rezultat primitivnijeg procesa u izradi i reprodukciji karata, ali jedino mogućeg u ono doba. Ako govorimo o zamjerkama, onda treba reći da dva lijeva meandra Kupe kod naselja Sredičko i Farkašić zbog navinog, stiliziranog prikaza, odveć dominiraju u središtu karte, dok je između njih, inače veliki desni meandar u kojeg se ulijeva rijeka Glina, slabo naglašen. Ali treba uzeti u obzir da je rijeka »živa« i mijenja svoj »put«. Nadalje, širinom toka odveć se ističu, Sava i Drava, a donekle Kupa, Una i Gacka. Ostali tokovi su sasvim umjereno prikazani. Izuzev manjih tekućica u prigorju Medvednice malobrojne su one koje nisu imenovane. Glavač kaže da je od manjih riječica »Fluviolos minores« označio samo one »koje običavaju smetati putnike«, napose pak riječice koje protječu močvaran teren »lacustres«. Ponegdje nas iscrtkavanje među ričkama uistinu potječa na močvaran teren (Čazma, Lonja, Lomnica i drugdje).

Osim osnovnih fizičko-geografskih elemenata, na karti je bogato zastupan i društveni inventar. Istina vrlo jednoobrazan. Uglavnom su to naselja koja su i u legendi kroz 18 različitih simbola označena, a dadu se svrstati u tri osnovne grupe: crkvenog, vojnog i civilnog značenja. Nasuprot planinskom dijelu koji je zbog lošijih prirodnih uvjeta i inače rijetko naseljen, veliki broj naselja lociran je, i ponovno s iznenađujućom točnošću na preostalim prigorjskim i ravnim predjelima.¹⁵

Danas gotovo najtraženiji dio sadržaja na raznim koreografskim kartama — prometnice — ovdje su sasvim izostale, što nije izuzetak za vrijeme u kojem je karta nastala.

Nadalje, Glavačeva karta sadrži i tekstovne natuknice o povijesnim događajima značajnim za poneka mjesta i za cijelu Hrvatsku.

Od matematičkih elemenata na karti je ucrtana koordinatna mreža. Na osnovi međusobnog odnosa meridijana i paralela koje se sijeku pod pravim kutovima, i stupanjskih polja koja su izdužena u smjeru N—S, može se govoriti o primjeni obične valjkaste projekcije. Sasvim je moguće da je Glavač kao profesor matematike na univerzitetu sam izvršio potrebne računске operacije i postavio mrežu unutar koje sadržaj ne-

¹⁵ Vidi isječak Glavačeve karte u latiničkoj transkripciji i u boji. »Povijesni atlas« izd. »Učila«, Zagreb 1972, str. 37. Ovakva reprodukcija mogla bi biti bar za neka područja dostojna zamjena zavičajnim kartama koje su pribjeгле sličnom, zornom načinu predočavanja, naravno, s većom vjeronošću oblika nego što ih je mogao postići Glavač.

znatno odstupa u odnosu na odgovarajući u kasnijim kartografskim izdanjima. Napokon, ne smijemo izgubiti iz vida da je to vrijeme poslije Merkatora koji je, ne samo ispravljao neke matematičke, greške globalnog značaja,¹⁶ primjenjivao projekcije, već ih je i sam konstruirao što je imalo utjecaja na buduće kartografe.¹⁷ U skladu s mjerilom i prostornim obuhvatom karte, ucrtane su dvije paralele (45. i 46.) i dva dvostruko obilježena meridijana (40, 51; 41, 52).¹⁸ Dakle, dok je vrijednost geografske širine za ovaj prostor identična današnjoj, s geografskom dužinom nije tako. Promjena je rezultat nama poznatog problema oko početnog meridijana koji je »šetao« u prošlosti malo na zapad ili na istok od Ptolomejevog (90—168. god.) početnog meridijana koji je prolazio kroz »Sretne otoke« (Kanarske o.) na zapadu Ekumene. Osim toga, početni meridijan nije bio ni poštivan od svih država, nego su se uvodili »nacionalni« meridijani koji prolaze kroz glavni grad nacionalnog prostora, pa su ih još i danas mnoge zemlje zadržale za svoje topografske karte.¹⁹ Stoga i dvojne vrijednosti meridijana na Glavačevoj karti ukazuju možda na dilemu ili obavezu autora koji je poput brojnih predhodnika ostao vjeran tradiciji Ptolomeja, ali je kao redovnik poštivao i odredbe Vatikana. Naime, god. 1494. je papina arbitraža razgraničila španjolske i portugalske posjede. Demarkaciona linija prolazila je sredinom Atlantika, otprilike 44° zap. geogr. širine, a Španjolska je ovaj meridijan prihvatila kao početni. Skloni smo mišljenju da je Glavač upravo posljednjem dao prednost označivši veće vrijednosti 51 i 52 uz rub karte, a oni približno odgovaraju udaljenosti na istok od navedenog početnog meridijana. Iznenaduje što je na ovoj, inače pomno izrađenoj karti minutna podjela (po 5 minuta) krajnje nehajno označena što protuslovi adekvatnom elementu na kartama ovog i predašnjeg vremena. Izmjenjuju se nejednolično šrafirana polja sa crtom ruba karte što bi trebalo predstavljati pandan prvima tj. bijela polja. Mjestimično se ova podjela sasvim gubi.

Po uzoru na svoje doba i Glavač prilaže svojoj karti mjerilo u milijama, pa u tome nije originalan. Međutim, i te kako postaje originalan izborom milje. Zahvaljujući upravo Glavaču i njegovom nacionalnom osjećaju po prvi puta se pojavljuje na geografskoj karti hrvatska milja »Milliaria Croatica«. Autor joj daje prioritet time što je ucrtava iznad germanske milje unutar zajedničkog okvira. Hrvatska milja je po prilici

¹⁶ Tako npr. dužina Mediterana prema Ptolomeju iznosi oko 65°. To se može vidjeti iz karte svijeta u rijetkom »Ptolomejevu atlasu«, Venecija 1562. god. Merkator ju je korigirao na 53° i konačno je De l'Isle (1675—1725.) sveo dužinu Mediterana na njezinu današnju vrijednost od 42°).

¹⁷ Zbog zastupanog svojstva konformnosti tzv. »Merkatorova« projekcija iz grupe valjkastih je našla veliku primjenu u pomorstvu, a donekle i u avijaciji.

¹⁸ Slično je stanje još i danas bar na našim starim topografskim kartama. Istina, nisu dvostruko obilježeni meridijani, ali je dvostruka orijentacija: a) stara, prema pariškom početnom meridijanu i b) nova, korigirana na Greenwichki početni meridijan.

¹⁹ O stupanjskim vrijednostima brojnih nacionalnih meridijana vidi: Roglić J. op. cit. str. 22.

za jednu trećinu veća od germanske milje.^{19a} Uskoro će je (1690. god.), također na počasnno, prvo mjesto ucrtati Cantelli na karti Hrvatske kao »Miglia di Croatia«. Hrvatsku milju susrećemo i kasnije kod nekih autora u Valvasorovoj zbirci, ali u izmijenjenom redosljedju, ispod germanske. Hranilović kaže kako hrvatskoj milji »inače neima traga u zemljopisnim djelima«²⁰ što međutim, nije točno.

Pokušaj da se ovaj karti odredi i odgovarajuće brojčano mjerilo nije dao sasvim precizan rezultat. Upotrebivši pri tome nekoliko načina određivanja mjerila, dobilo se je i nekoliko različitih rezultata.²¹ No, svi su najbliži okrugloj vrijednosti mjerila od 1:250 000, pa ga se kao orijentaciono ipak može navesti. Uz to treba dodati da se sadržaj Glavačeve karte sasvim zadovoljavajuće dađe uspoređivati, kontrolirati i korigirati prema karti mjerila 1:250 000. Neke udaljenosti su potpuno identične. Po svoj prilici one se odnose na naselja položena uz ondašnje glavne puteve. Nema znatnih odstupanja ni od sadržaja karte nešto krupnijeg i nešto sitnijeg zaokruženog mjerila od navedenog.

Ovim osvrtom nije iscrpljeno sve o Glavačevoj karti. Ona zavrijeđuje još dublju i detaljniju analizu, ne samo s geografskog gledišta, već u njoj mogu naći objekt svog interesa: historičari, grafičari, likovni umjetnici, stematografi i drugi stručnjaci. Sve što dulje promatramo ovu kartu staru 300 godina, osjećamo duh vremena u kojem je nastala. Iz svakog elementa na njoj otkrivamo želju autora da nam pruži pouzdanu kartografsku predodžbu Hrvatske. Napose nas zadivljuje svestrana sposobnost čovjeka koji je u teškim uvjetima radio, stvarao i ostavio nam u naseljeđe djelo, koje predstavlja blistav dragulj u nizu naših kartografskih izdanja.

Naposlijetku neće biti suvišno dodamo li još nekoliko biografskih podataka o ovom vrlom čovjeku koji nas je zadržao svojim djelom.

Stjepan Glavač je rođen 13. prosinca 1627. god. u Varaždinu. Školovanje je započeo u rodnom gradu gdje je po svoj prilici pohađao isusovačku gimnaziju. Ali je svoje znanje »žeo«, a isto tako i »sijao« i izvan zemlje U popisu đaka na sveučilištu u Gracu nalazi se 1648. god. i ime. Stephan Glavach. Croa.²² Iste godine je stupio u Beču u Isusovački red. Uz redovničke i crkvene obaveze²³, Glavač je radio i kao profesor. Svestrano

^{19a} I hrvatska milja ima poput ostalih svoje ishodište u dimenzijama Zemlje. Naime, niezina vrijednost od 11 130 m odgovara vrijednosti 1/10 dužine ekvatorskog stupnja. Herkov Z.: »Zagrebačka miera XIII stoljeća — temelj hrvatskog sustava mjera kroz vijekove«, Ljetopis JAZU knj. 71, Zagreb 1966. str. 196. Budući da tkalačka palica Kotoribe koju je i Glavač kao Varaždinac poznavao iznosi 1,11 m, što odgovara 1/1000 hrvatske milje (Herkov Z.: op. cit. str. 196) skloni smo pomisliti da primjena hrvatske milje u njegovoj karti nije samo slučajna. Glavač sasvim ispravno aplicira višu sustavnu dužinsku jedinicu na kartu. Hrvatska milja je bila inače najveća dužinska miera, ne samo u nas, već i u čitavoj Srednjoj Evropi.

²⁰ Hirc: op. cit. str. 98.

²¹ Mjerilo smo određivali: a) pretvaranjem grafičkog (milje) u brojčano (1:296 000); b) pomoću stupanjske vrijednosti geografske širine (1:272 300); c) uspoređivanjem sa kartom istog prostora, a drugog mjerila (1:266 666).

²² Francev F.: »Hrvatski đaci gradačkog sveučilišta god. 1586—1829«, Ljetopis JAZU 1934, 35, sv. 48, Zagreb 1936, str. 179.

²³ Neko vrijeme vrši i dužnost župnika u Stenjevcu. Vanino M. op. cit.; »Zbornik »Vrela i prinosi« str. 140.

znanje koje je sticao marljivim radom nesebično je prenosio na druge. Na zagrebačkoj isusovačkoj akademiji predaje humanističke nauke; Na sveučilištu u Gracu, gdje je postigao izgleda i doktorat iz filozofije, predaje matematiku. Na sveučilištima u Zagrebu i u Trnavi predaje moralnu teologiju, a u Celovcu kanonsko pravo. Posebno treba istaći da je Glavač bio prvi profesor studija filozofije na zagrebačkom sveučilištu. »...Stephano Glavač, primo philosophiae Zagrabiensis professore...«²⁴ Ovaj studij kojeg je Glavač započeo s predavanjima iz logike otvoren je 1662. god. zahvaljujući nastojanju zagrebačkog kanonika Nikole Dijaneševića kojem je teško padalo što domaći sinovi žive u neznanju, ponajviše zato što u domovini nemaju visokih škola.²⁵ Na dan svečanog otvorenja, Glavač je održao uvodno predavanje kojeg se tekst nije izgleda očuvao.²⁶

Stjepan Glavač, naš zaslužni rodoljub okončao je svoj sadržajan i nesebičan život 4. (ili 20.) kolovoza 1680. godine u Trnavi, dakle sedam godina nakon što je u Celovcu završio svoje životno djelo, prvu detaljnu geografsku kartu Hrvatske, koja mu je osigurala besmrtno ime i zaslužno mjesto u historiji naše kartografije.

²⁴ Francev F.: op. cit. str. 90.

²⁵ Klaić N.: »Neocademia Zagrabiensis (1669—1773)«, Spomenica u povodu proslave 300 godišnjice Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 1969, str. 25, 26.

²⁶ Vanini M.: »Povijest filozofijske i teologijske nastave u Isusovačkoj akademiji u Zagrebu 1633—1773), Zagreb, 1930, str. 5.